

معرفی مجموعه های هنری

اشیاء شیشه ای ایرانی

علی اکبر علایی

جمع آوری مجموعه های آثار هنری و اشیاء باستانی یکی از سرگرمی های مفید گروهی
بیشمار از مردمان با ذوق دیار غرب است .

متأسفانه این سرگرمی دل انگیز در کشور ما چنانکه باید و شاید مورد توجه قرار نگرفته
است و بهمین سبب هر ساله و شاید هر روزه نفایس گرانبهائی از خزان آثار هنری و باستانی کشور
ما از راه های گوناگون و بیبھائی ناچیز دیار ما را ترک گفته از موزه ها و یا مجموعه های شخصی
سرزمین های امریکا و اروپا سردر می آورند .

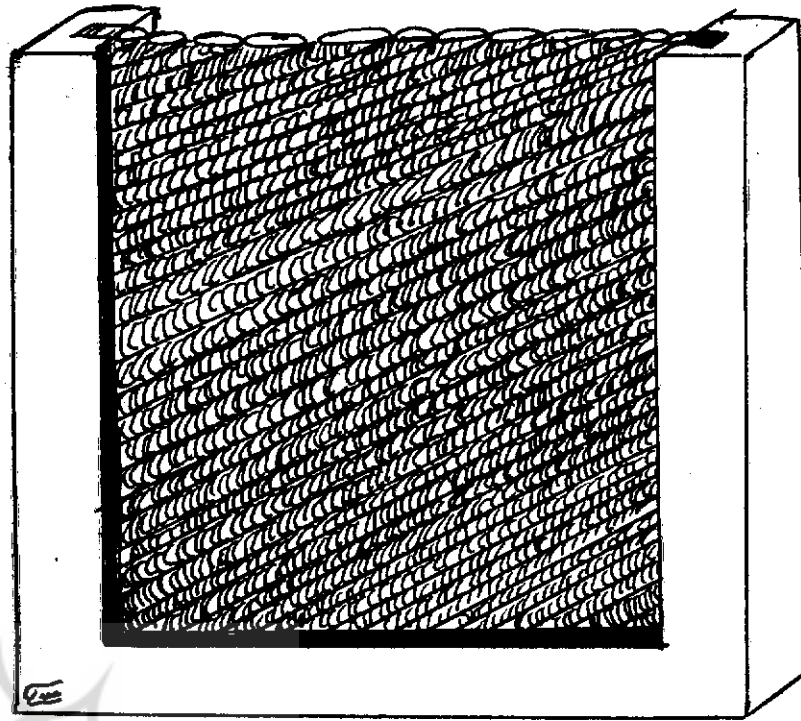
مجله هنر و مردم برای ترویج گردآوری مجموعه های هنری و باستانی در بین هم میهنان
و بمنظور تشویق هم وطنان با ذوقی که هم خود را مصروف این امر داشته اند بر آن شد تا صفحاتی
را بشرح مجموعه های مجموعه داران ایرانی اختصاص دهد و بهمین جهت در شماره های گذشته
پاره ای از اشیاء سفالی و مفرغی موجود در مجموعه شخصی آقای مهندس فروغی معرفی گردید .
مجموعه های مهندس فروغی یکی از غنی ترین مجموعه های شخصی کشور ماست و از سال ها بذل
مال و دقت خاص ایشان حکایت میکند. در این مجموعه آثار و اشیاء مختلفی وجود دارد ما در این
شماره ضمن اشاره بتاریخچه شیشه سازی در ایران و جهان شمارا با برخی از اشیاء شیشه ای ایرانی
موجود در مجموعه آقای مهندس فروغی آشنا خواهیم ساخت .

پرتال جامع علوم انسانی

کوارتز (از سنگهای دگرگونی مجاورتی که از مجاورت ماسه-
سنگ بامواد مذاب تولید میشود) و میکا آشنائی داشته است
و حتی این بلورها را تراشیده و سائل زینتی میساخته است .
نکته ای که تذکر آن واجب بنظر میرسد این است که شاید فن
شیشه سازی تقریباً در یک زمان واحد در چند نقطه از جهان
متداول و معمول گشته است و شاید هم شیشه را در نقطه ای ساخته
و به مناطق دیگر برده اند چون اکثر شیشه های قدیمی که از نقاط
مختلف جهان بدست آمده است با هم تشابه زیادی از نظر خمیر
و نقش و رنگ دارد .

مختصری درباره تاریخ شیشه سازی در ایران و جهان -

در گذشته خاور نزدیک بخصوص مصر و سوریه از لحاظ فن
شیشه سازی بسیار غنی بوده است . ایرانیان نیز در ادوار گذشته
با فن شیشه سازی آشنائی داشته اند و ظروف و اشیاء شیشه ای بسیار
عالی و نفیسی میساخته اند که از حیث ظرافت در نوع خود کم نظیر
بوده است . در مورد اینکه چه قوم و ملتی برای اولین بار بطرز
ساختن و عمل آوردن شیشه پی برده اظهار نظر بسیار مشکل است .
در علم بلورشناسی (کریستالوگرافی) میخوانیم که بشر از ادوار
بسیار گذشته با بلورهای شفاف طبیعی و شیشه سنگ ها مخصوصاً

۱ - طرحی از پنجره‌های عیلامی

تاریخ شیشه‌سازی در ایران نیز بسیار کهن می‌باشد ، ولی قدیمی‌ترین اشیاء و ظروف شیشه‌ای ایرانی مربوط به عیلامی‌ها است که تاریخ ساختن آن در حدود ۳۵۰۰ سال قبل می‌باشد . عیلامی‌ها برای مهره‌های تزئینی و گردن‌بند از شیشه استفاده کرده‌اند ولی از ابتکارات جالب‌توجه آنان که شاید در نوع خود کم‌نظیر باشد استفاده از شیشه برای پنجره‌ها است و چون ساختن شیشه بصورت ورقه بسیار مشکل بوده است بدینجهت مردم آترمان برای شیشه‌های پنجره از شیشه‌های استوانه‌ای استفاده می‌کرده‌اند و این استوانه‌ها را بطور مایل داخل چهارچوب پنجره پهلوی هم می‌چیده‌اند (شکل ۱ طرحی از پنجره‌های عیلامی‌ها با شیشه‌های استوانه‌ای) . از این نوع پنجره‌ها با چهارچوب در حفريات هیت باستانشناسی فرانسوی در شوش بدست آمده است ؛ بدیهی است بعلت معتدل بودن هوای جنوب این استوانه‌ها را هیچوقت بهم نمی‌چسبانده‌اند .

بطور کلی میتوان گفت که در ایران فن شیشه‌سازی در دوره‌های گذشته دستخوش تحولات زیادی گشته است ، گاهی سرعت ترقی نموده و زمانی نیز سیر نزولی پیموده است : در دوره هخامنشی این فن ترقی زیادی کرده و ساغرهای شیشه‌ای بانقوش بسیار عالی از جمله نقش برجسته تراغ شیر و گاو بهمان

شیشه‌سازی افزایش یافته و تیمور عده‌ای از صنعتگران شیشه‌کار را از مصر و سوریه بایران آورده است و شاید تشابه نقوش بعضی از شیشه‌های ایرانی با شیشه‌های مصری و سوری مربوط به همین امر باشد. در زمان صفویه مخصوصاً شاه‌عباس بزرگ فن شیشه‌سازی در ایران بر اثر نفوذ اروپائیان ترقی زیادی نموده است.

شاردن در سفرنامه خود مینویسد: در اصفهان و شیراز ظروف شیشه‌ای زیادی میساخته‌اند ولی ظروف ساخت شیراز به مراتب خوب‌تر از ظروف ساخت اصفهان بوده است.

«سرافرت کرپرتز» در سفرنامه خود مینویسد: در اوائل قرن نوزدهم شیشه‌سازی در شیراز رواج زیادی داشته است. این شیشه‌ها بسیار ظریف ساخته می‌شده و درممالک دیگر بخوبی بفروش میرفته است. از این ظروف نیز در موزه متروپولیتن بتعداد زیادی شامل بطری‌ها و ابرق‌ها و گلدانهائی باندازه‌های مختلف و برنگ‌های سفید و عسلی و سبز وجود دارد.

سبک و نقوش شیشه‌های ایرانی - از مطالعه نقوش و سبک شیشه‌های ایرانی که از نقاط مختلفه ایران بدست آمده است چنین نتیجه میشود که ابتدا شیشه‌های ایرانی نیمه‌شفاف و سفیدرنگ بوده است و سپس ایرانیان توانسته‌اند شیشه‌های شفاف و بلورین بسازند.

کشف قالب برای ساختن ظروف شیشه‌ای در نیشابور ثابت

صورتیکه در تخت جمشید روی سنگ‌ها دیده میشود بدست آمده است. در حفاریهای در لرستان شیشه‌های نیمه‌شفاف مایل بسبزی کشف کرده‌اند که مربوط به ساسانیان است هم‌چنین منجوق‌های سبزرنگ سنگین و درشت و الگوهای شیشه‌ای رنگارنگ. طرز ساخت این اشیاء از صنعتی حکایت میکند که در زمان خود بی‌اندازه متریقی بوده است. ظروف شیشه‌ای دوره ساسانی دارای طرحهائی از مناظر و تصاویر خیالی و رنگهای بسیار زیبا میباشد. صنعت شیشه‌سازی در ایران و جهان بعد از اسلام ترقی زیادی کرده است. ظروف شیشه‌ای اوائل دوره اسلامی را، بطری، قوری، گلدان، فنجان و وسائلی تشکیل میدهد که برای رفع حوائج زندگی و حفظ روغنهای خوشبو و داروها بکار میرفته است. تعداد زیادی از این اشیاء باندازه‌های مختلف و رنگهای گوناگون کشف گردیده است. در مصر و ایران فنجانهای میساخته‌اند که روی آنها را با کتیبه‌هایی بخط عربی زینت میدادند از این فنجانها در موزه متروپولیتن بتعداد زیادی وجود دارد. در شهر ری نمونه‌هایی از ظروف شیشه‌ای کشف شده است که مربوط به قرنهای چهارم و پنجم هجری است. از این تاریخ به بعد ساختن شیشه‌های رنگین در ایران متداول گشته است. در دوره مغول رونق صنعت شیشه‌سازی از میان رفته است چه پادشاهان و فرمانروایان ایلخانی به صنعت سفالگری علاقه زیادی ابراز میداشتند. در زمان تیمور رونق صنعت

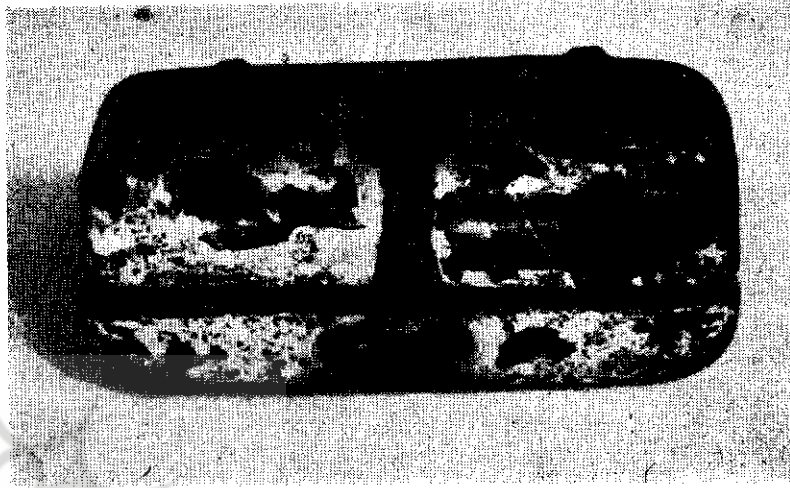
میشده است. اینک جهت مزید اطلاع خوانندگان بشرح پاره‌ای از اشیاء شیشه‌ای موجود در مجموعه آقای مهندس فروغی می‌پردازیم ولی قبلاً باید متذکر شد که متأسفانه بر اثر زیر خاک ماندن و گذشت زمان بیشتر این اشیاء شیشه‌ای تحت تأثیر املاح موجود در زمین رنگهای بخصوصی بخود گرفته که بیننده را تا اندازه‌ای از رنگ اصلی آن بی‌خبر می‌گذارد و علاوه بر آن فعل و انفعالات شیمیائی و تأثیر املاح آنها را کاسته است و پوسته‌هایی چون فلس‌ماهی بر روی آنها ظاهر ساخته است.

الف - شیشه‌های مکشوفه از شمال ایران و حوالی بحر خزر

۱ - تنگ شراب شیشه‌ای برنگ سفید متعلق بدوره اشکانی (ش ۲) این تنگ دارای دسته و شیر می‌باشد در گردن آن تزییناتی بصورت خطوط هندسی دیده میشود که این خطوط در موقع نرمی شیشه روی آن چسبانده شده.

۲ - تنگ شراب شیشه‌ای دسته‌دار برنگ آبی روشن متعلق بدوره اشکانی که در طرز دسته‌گذاری آن از هنر یونانی اقتباس شده است (ش ۳).

۳ - تنگ شراب متعلق به دوره اشکانی که در حفريات شمال بدست آمده است و رنگ آن کدر میباشد (ش ۴).

میکند که در نیشابور فن شیشه‌سازی رواج زیادی داشته است. در قرن‌های هشتم و نهم در نیشابور شیشه‌های زیادی برای نگهداری عطرها می‌ساخته‌اند و بعضی از این شیشه‌ها از بلور ساخته شده است. در مجموعه‌های موزه متروپولیتن از این شیشه‌ها بتعداد زیادی وجود دارد. ایرانیان در فاصله قرنهای چهارم و پنجم توانستند شیشه‌های رنگین بسازند و از این تاریخ به بعد صنعتگران شیشه‌ساز ایرانی توانستند نقشهای برجسته را روی شیشه‌ها بکار برند و ایجاد این نقش‌ها اغلب بوسیله فشار و گاهی هم بوسیله قلم‌زنی بوده است و نقوش شیشه‌ها بیشتر بصورت خطوط هندسی است: گویا ایرانیان تزیین ظروف شیشه‌ای را با خطوط هندسی از رومیها آموخته‌اند. در مورد بکار بردن مینا روی شیشه‌های ایرانی میتوان گفت که ایرانیان خود بفن روکش کردن شیشه بوسیله مینا آشنائی داشته‌اند، نمونه‌های چندی از این ظرفها با روکش‌های مینائی در همدان، نیشابور و سمرقند بدست آمده است. خلاصه اینکه میتوان گفت بطور کلی فن شیشه‌سازی در ایران نسبت به بعضی کشورها رواج فوق‌العاده‌ای داشته است و عده‌ای از متخصصین مخصوصاً اسمیت باستانشناس و متخصص امریکائی شیشه‌های ساخت ایران عهد باستانی را ستوده‌اند و بعقیده ایشان بهترین شیشه‌های دنیا در قرن‌های نهم و دهم از حیث جنس، تناسب، نقش، رنگ و تراش در نیشابور ساخته

ب - ظروف شیشه‌ای نیشابور

- ۱ - ساغر دسته‌دار با دهانه گشاد متعلق به قرن نهم بعد از میلاد، ساخت نیشابور و یرنگ سبز. روی ساغر نقوش و نوشته کوفی بسبک تراش مشاهده می‌شود (ش ۵).
- ۲ - جعبه، زیورآلات بالولا و جفت مفرغی متعلق به قرن دهم بعد از میلاد، رنگ آن سفید است (ش ۶).
- ۳ - تنگ شراب بشکل حیوانی سفید رنگ (ش ۷).

ج - اشیاء شیشه‌ای گرگان

- ۱ - بطری آبی رنگ متعلق به قرن دوازدهم میلادی که دهانه آنرا بشکل قیف ساخته‌اند (ش ۸).
- ۲ - تنگ‌های مخصوص دارو و شراب (شکل ۹) رنگ این تنگ‌ها آبی سیر است و زوی بدنه و گردن بطری‌ها را با خطوط هندسی بسبک تراش منقوش کرده‌اند.

